

# magisch Blauw

Tegenover het peperdure ultramarijn staat het volkse wede, de Noord-Europese variant van indigo. Tegenover de kroningsjurk van Máxima staat het leger spijkerbroeken dat niet uit het straatbeeld wil wijken. Tegenover het diepe blauw van de romantische melancholie staat het helle blauw van de avant-garde. En het koninklijke blauw vindt zijn hyperdemocratische spiegelbeeld in de souvenir-winkeltjes in Leiden, Delft en Amsterdam. Blauw is dienstbaar. En toch blijft het zijn magie behouden.

02

De kleur die wijkt  
Mariëtte Haveman

06

Scherven brengen geluk  
Marita Smit en Suzanne Lambooy

10

Nachtblauw  
Margriet Verhoef

20

Het oudste blauw  
Annemiek Overbeek

22

Gevaarlijk blauw  
Ann-Sophie Lehmann

32

Het blauwe goud  
Andrea Müller-Schirmer

36

De kleur van een paradijselijke toekomst  
Päul van den Akker

50

Uit de keuken van de kunstgeschiedenis

- Jan Rudolph de Lorm over Théo van Rysselberghe
- De keus van de kunstenaar Berend Strik
- Fusien Bijl de Vroe over twee bloemenpiramides

Alle musea zijn dicht en er is geen zekerheid over de vraag wanneer ze weer opengaan. Daarom hebben we besloten om deze keer geen agenda mee te sturen. De advertenties zullen op een later moment worden herhaald, met nieuwe data. Intussen wensen wij iedereen het allerbeste. De redactie

KUNSTSCHRIFT is een tweemaandelijks uitgave van Kunst en Schrijven bv, Amsterdam/Rotterdam 64ste jaargang, nr. 2 april/mei 2020

REDACTIE  
hoofd- en eindredactie  
Mariëtte Haveman  
beeldredactie  
Andrea Müller-Schirmer  
assistent eindredactie  
Laurens Meerman  
tekstredactie Ingrid Mersel  
redactieraad  
Paul van den Akker  
Ann-Sophie Lehmann  
Annemiek Overbeek  
Ruud Priem  
Margriet Verhoef

VORMGEVING  
Omar Said  
Said & Smale, Amsterdam

REDACTIE  
Kunstschrift  
Postbus 10859  
1001 EW Amsterdam  
020-6251607  
06-40406607  
info@kunstschrift.nl  
www.kunstschrift.nl

LITHOGRAFIE EN DRUK  
Wilco Art Books, Amersfoort

AANMELDEN EN VRAGEN ABONNEMENT  
Abonnementenland  
Postbus 20, 1910 AA Uitgeest  
+31(0)251-25 79 24  
klantenservice@aboland.nl

- jaarabonnement (6 nummers) € 57,-
- kortingsabonnement 65+ € 55,-
- abonnement buitenland € 70,-  
korting van € 1,50 bij betaling met automatische incasso
- studentenabonnement (max. drie jaar) € 48,-
- proefabonnement (3 nummers) € 28,-
- losse nummers € 11,25 (exclusief verzendkosten)
- linnen bewaarband € 18,00 (inclusief verzendkosten)

Voor opzeggingen van het abonnement hanteren wij een termijn van twee maanden. Adreswijzigingen ontvangen wij graag drie weken van tevoren op het mailadres info@kunstschrift.nl

ISSN 0166-7297

AFBEELDING OMSLAG VOORZIJDE  
Henri Matisse, *La glace sans tain* (Het blauwe raam), 1913 • olieverf op doek, 130,8 x 90,5 cm • Museum of Modern Art, New York

AFBEELDING OMSLAG BINNENZIJDE  
Detail van Johannes Vermeer, *Brieflezende vrouw*, ca. 1663 • olieverf op doek, 46,5 x 39 cm • Rijksmuseum, Amsterdam • zie ook afbeelding p. 57

AFBEELDING OMSLAG ACHTERZIJDE  
Yves Klein, *Relief éponge bleu sans titre* (RE 19), 1958 • zie ook afbeelding 62

Kunstschrift is ook te volgen op Facebook





# De kleur die wijkt



Oude fresco's in Pompeï en Rome tonen blauwe luchten die net zo lieflijk zijn als de diepblauwe vazen, soms met witte versiering erop, die ons nog resten van de Romeinse erfenis [1]. Tegelijk wordt beweerd dat de Romeinen een hekel hadden aan de kleur omdat de blauwogige Kelten en Germanen ook hun lichamen soms blauw verfden om de vijand bang te maken.

Een kleine illustratie van de ongreepbaarheid of anders gezegd multi-inzetbaarheid van blauw. Meer dan rood, geel of groen is het een kleur met een plooibaar karakter; de ideale achtergrond. Dat strookt met de psychologie van de menselijke waarneming waarin blauw consequent wordt beschreven als wijkend. Rood en oranje stormen naar voren, groen houdt zich op de vlakke, maar blauw trekt zich terug. Elke zeventiende-eeuwse landschapsschilder kende dat principe. En dan is er nog de aanname dat de oude Grieken blauw niet als een zelfstandige kleur zouden hebben erkend omdat ze er geen apart woord voor hadden. Maar op hun tempels en beelden was het uitbundig aanwezig.

Het is de kleur die wordt geassocieerd met vrijheid, harmonie, intelligentie, koelbloedigheid en concentratie.

ultramarijn





Het is de kleur van Giotto, Bellini, Rafaël, Titiaan, Vermeer, Monet, Cassatt, Van Gogh, Turner, Yves Klein en Anish Kapoor. Het is de kleur die zich onzichtbaar kan maken maar ook als geen andere kleur kan stralen.

Wie blauw wil claimen voor zijn project moet bereid zijn de kleur met velen te delen.

En zelfs dan is het oppassen geblazen met het inschikkelijke blauw. Het is de kleur van de lucht en de azuren zee, van de mooiste vlinders en de kostbaarste stenen, van koningsmantels en kroningsborden, irissen en vergeet-mij-nietjes, maar ook wordt het keer op keer beschreven als de giftigste kleur. Niet figuurlijk, maar letterlijk. 'Lees de kleine letters op tubes met kobaltblauw' schrijft Ann-Sophie Lehmann. En erger. Er zijn oorlogen om gevoerd en hele industrieën mee opgezet, en er kleeft, getuige dit Kunstschrift, zelfs bloed aan. Blauw is de grote allemansvriend onder de kleuren, kalmerend en inschikkelijk en ongelooflijk mooi – maar onschuldig is het niet.

Mariëtte Haveman is hoofdredacteur van Kunstschrift

<< afbeeldingen op pp. 1-2

1 Detail van een fresco met een tuinvoorstelling in Casa del Bracciale d'oro in Pompeï, gedateerd tussen de 1e eeuw voor Chr. en de 1e eeuw na Chr.

2 **Yves Klein**  
*Nikè van Samothrake*, 1962 • droog blauw pigment gemengd met kunsthar en gips, hoogte 23 cm (oplage 175)

3 Oud-Egyptisch amulet met het oog van Horus

4 Blauwe Morpho, deze grote vlinders (8-20 cm) komen voor in Midden- en Zuid-Amerika

5 Detail van Frans getijdenboek, 1228-1234 • The Morgan Library & Museum, New York (ms M.153 folio 18v)

6 *Madonna met kind, omringd door engelen, rechter zijpaneel van het Wilton-diptiek*, ca. 1395-1399 • tempera op paneel, 53 x 37 cm • National Gallery, Londen

7 Model op de catwalk tijdens de haute-couture-lenteshow 2020 van het modemerkt Givenchy

8 **Hyacinthe Rigaud**  
*Portret van Lodewijk XIV*, 1702 • olieverf op doek, 277 x 194 cm • Musée du Louvre, Parijs

9 Koningin Máxima in een blauwe japon met mantel, ontworpen door Jan Taminiau, tijdens de inhuldiging van Koning Willem-Alexander op 30 april 2013

## In een notendopje

Volgens de grote kleurkenner Michel Pastoureau waren de connotaties van blauw tot het jaar 1200 eerder slecht dan goed. De uitdrukking 'seeing blue devils' voor dronkenschap en de blues vloeien daar nog uit voort. Tegelijk resten ons uit de oudheid de prachtigste artefacten van het toen al peperdure lapis lazuli uit de Afghaanse bergen.

In de Europese kunstgeschiedenis kreeg blauw vrij laat, rond 1300, de symbolische betekenis die er nog steeds wel aan wordt gehecht, van hemels en koninklijk en hoogstaand. Vóór 1300 was de mantel van Maria maagdelijk wit en ook wel dramatisch rood. Nadien droegen negen van de tien Maria's in Noord en Zuid een blauwe mantel [6]. Ultramarijn was de kleurstof die resulteerde uit een steeds verfijnder mengsel van gemalen lapis lazuli met was, hars en olie. Van de hemelse Maria verspreidde het kostbaarste blauw zich met gulle hand over de Europese vorstenuizen [7,8]. Lapis lazuli werd koninklijk blauw: de tint die sinds de kleurcodering van 1927 op de kleurenwaaier is bijgeschreven als RAL-5002.

Inmiddels zijn er veel grondstoffen; plantaardig, mineraal en synthetisch, waar blauw uit wordt gewonnen. Van smalt, kobalt, azuriet, indigo, wede, Egyptisch en Pruisisch blauw tot het recent ontwikkelde Yin Min Blue. Elk met eigen toepassingen, tinten en ideale dragers, van katoen tot porselein. MH





## Scherven brengen geluk



10 Bord met portret van prins Willem III, Delft, 1655 • tinglazuuraardewerk, diameter 21,1 cm • particuliere collectie

11 **Anthonie Heeres Siverdtsma**  
*Portret van Willem III, prins van Oranje*, 1652-ca. 1662 • gravure, 39,7 x 19,3 cm • Rijksmuseum, Amsterdam

12 Borstbeeld van prinses Mary II Stuart, Delft, plateelbakkerij de Grieksche A, ca. 1680-1690 • tinglazuuraardewerk, hoogte 32 cm • Rijksmuseum, Amsterdam

13 Borstbeeld van koningstadhouder Willem III, Delft, toegeschreven aan plateelbakkerij De Metaale Pot, ca. 1695-1700 • tinglazuuraardewerk, hoogte 41,5 cm • Rijksmuseum, Amsterdam

Zo verfijnd en zo mooi van kleur. In de late zeventiende eeuw stonden de plateelbakkerijen in Delft erom bekend dat ze het allerbeste tinglazuuraardewerk van Europa maakten. Vooral de objecten die besteld werden door het koningspaar Willem III en Mary II zijn ongeëvenaard. Kunstmuseum Den Haag brengt een aantal stukken voor de eerste keer bijeen.

Daaronder zijn twee majestueuze bloemenpiramides (zie pp. 54-55). Vazen van deze hoogte en kwaliteit waren voorbehouden aan het koningspaar Willem III en Mary II, naast enkele van hun gunstelingen. De slijtage van de tijd maakte zulk vorstelijk aardewerk nog zeldzamer.

Eind jaren 1970 werden tijdens de renovatie van Paleis Het Loo, het jachtpaleis dat Willem en Mary in Apeldoorn lieten bouwen, in de tuinen diverse Delfts blauwe scherven opgegraven. Die fragmenten hoorden duidelijk bij elkaar, maar vormden samen geen complete tuinvaas [15]. Op Het Loo bestond al langer de wens om reproducties te maken van tuinvazen voor in de baroktuin van het paleis, maar de scherven boden daartoe te

weinig informatie. Dat veranderde in 2011. In een privécollectie in Frankrijk bleek zich een vaas te bevinden die overduidelijk correspondeerde met de scherven van Het Loo [14]. Het paleis wist deze vaas te verwerven. En zo kon in 2015, in samenwerking met de TU Delft en Koninklijke Tichelaar, worden gestart met de reproductie van drie koninklijke tuinvazen.

Delfts aardewerk werd al vroeg in alle prijsklassen gemaakt. Ook voor de Oranjefans, met beeltenissen van Willem III en Mary II. Dit soort borden gold als gebruiksvoorwerp [10], en ze bleven zelden bewaard. De beschilderingen zijn wat minder verfijnd, maar laten toch zien hoe vaardig ook de gewone plateelbakkers waren. Zo is de jonge prins Willem III op het bordje duidelijk een grappige verwant van het ventje op de prent die als voorbeeld diende [11].

Marita Smit en Suzanne Lambooy, samensteller van de tentoonstelling *Koninklijk Blauw - Het mooiste Delfts aardewerk van Willem en Mary* in Kunstmuseum Den Haag, t/m 16 augustus 2020.



14 Tuinpot, Delft, plateelbakkerij De Grieksche A, ca. 1690, tinglazuuraardewerk, hoogte 52 cm • Paleis Het Loo, Apeldoorn

15 Scherven van een tuinpot, Delft, ca. 1690 • tinglazuuraardewerk • Paleis Het Loo, Apeldoorn

>> afbeelding op pp. 8-9  
16 **Anish Kapoor**  
*Cloud Gate*, 2006 • 168 roestvrijstalen platen, 10 x 20 x 13 meter • Millenium Park, Chicago





DORAL ON MICHIGAN AVENUE  
**NOW LEASING**